

СТРУКТУРА ТА ДИНАМІКА БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ЧОЛОВІЧИХ ІМЕН УЖГОРОДЦІВ У ХХ СТОЛІТТІ

Шоля І.С.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Стаття присвячена вивченню структури та динаміки багатокomпонентних чоловічих імен в антропоніміконі міста Ужгорода протягом ХХ століття. Використовуються дані з метричних книг реєстрації актових записів м. Ужгорода, що зберігаються в Закарпатському державному обласному архіві. Наводяться приклади найпоширеніших компонентів подвійних і потрійних антропонімів, серед яких найуживаніші угорські, християнські та слов'янські імена. Називаються основні причини функціонування багатокomпонентних онімів у іменнику міста. Порівнюється динаміка використання таких антропонімів у іменниках Ужгорода і західних регіонів України.

Ключові слова: іменник, антропонімікон, багатокomпонентні особові імена, динаміка іменника, вибір імені.

Постановка проблеми. Власні особові назви вже довгий час перебувають у колі дослідницьких зацікавлень науковців. Предметом вивчення постають такі важливі питання, як природа імені, його життя в суспільстві, склад іменника, чинники, що впливають на зміни іменного репертуару, ступінь популярності тих чи тих онімів. Всебічне вивчення імен, глибокий інтерес до них змушує сучасних ономастів звертатися до ряду вужчих, але не менш важливих і актуальних проблем. Одна з таких – структура та динаміка функціонування багатокomпонентних антропонімів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підтвердженням актуальності теми складних назв є поява цікавих публікацій у сучасній ономастиці, де вони розглядаються у різних аспектах. До вказаної проблематики, як у межах дисертаційних досліджень, так і окремих наукових розвідок, зверталися Л.О. Белей [1], І.В. Єзерська [2], Л.Є. Луньо [3], С.П. Павелко [5], С.М. Пахомова [6], Н.О. Свистун [8], І.Д. Скорук [9], О.В. Черноус [10]. Досліджуючи історію виникнення багатокomпонентних антропонімів, науковці знаходять функціонування таких імен ще в дохристиянській Русі, коли, крім основного імені, дитині надавали додаткове, непривабливе, яке мало виконувати функцію оберегу [3, с. 136]. С.М. Пахомова вважає, що поеднання двох імен особи з'явилося внаслідок християнсько-язичницького антропонімійного дуалізму [6, с. 29]. Л.Є. Луньо причину появи багатокomпонентних антропонімів вбачає у явищі однойменності, що є залишком системи найменування в дохристиянський період [3, с. 139]. С.П. Павелко однією з причин появи подвійних імен вважає бажання назвати дитину за іменем батька чи матері, бабусі чи дідуся, дядька чи тітки. [5, с. 32]. Серед дослідників також існує думка, що багатокomпонентні імена є носієм соціальної інформації і «виступають маркером належності до вищих прошарків» [3, с. 137]. В.А. Никонов, дослідивши архівні матеріали уніатських церков Львова, зробив висновок, що подвійні та потрійні імена у другій половині ХІХ ст. були привілеями забезпечених верств населення [4, с. 20]. Цю теорію підтверджує І.В. Єзерська, яка вивчала чоловічі та жіночі антропоніми ка-

толицького населення Львова ХVІІ ст. Зафіксовані дослідницею дво-, три- і п'ятикомпонентні імена, мода на які прийшла до Львова з Німеччини, «давалися здебільшого дітям аристократії, вельможам і шляхтичам» [2, с. 206]. Л.О. Белей пояснює вибір батьками багатокomпонентних за структурою імен релігійним чинником – прагненням дотримуватися християнських традицій. Інша причина – прагнення забезпечити найменованій дитині двох або трьох небесних заступників [1, с. 68].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Антропонімія Закарпаття на ономастичній мапі України вирізняється багатством і своєрідністю, чим привертала увагу багатьох науковців. Вершиною антропонімічних досліджень, присвячених власним особовим назвам Закарпаття, по праву вважаються «Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник» та монографія «Антропонімія Закарпаття» П.П. Чучки [11; 12]. Незважаючи на ці вагомні здобутки, деякі сторінки закарпатської антропонімії залишаються поза увагою ономастів. Зокрема структура та динаміка функціонування багатокomпонентних антропонімів у іменному репертуарі ужгородців ще не були об'єктом спеціального наукового дослідження. Оскільки однією із особливостей іменника Ужгорода ХХ ст. є наявність у ньому великої кількості подвійних і потрійних онімів, висвітлення цієї проблеми залишається на сьогодні актуальним.

Мета статті. Дослідити структуру та динаміку багатокomпонентних чоловічих онімів у іменнику Ужгорода ХХ ст., визначити причини їхнього функціонування та популярності є головною метою цієї роботи.

Виклад основного матеріалу. Чоловічий іменник м. Ужгорода ХХ ст. нараховує 580 онімів, що обслуговують 9026 новонароджених. Він має багатий і різноманітний репертуар, який під впливом екстралінгвальних факторів помітно змінюється протягом 100 років. В основі чоловічого іменника – однокомпонентні за структурою імена. Проте, особливу категорію становлять складені – подвійні, потрійні, подекуди навіть чотирикомпонентні антропоніми. У метричних книгах реєстрації актових записів м. Ужгорода, що зберігаються

у Закарпатському державному обласному архіві, нами зафіксовано 281 подвійне чоловіче ім'я, що обслуговує 317 носіїв, 32 потрійні – 32 носії і 2 чотириконтентні оніми, які мають по одному носієві – це *Дьордь-Пал-Бейло-Ференц* та *Жолт-Міклош-Кароль-Шандор*. Отже, 315 багатокомпонентних одиниць, що становить 54,3% від усіх зафіксованих в Ужгороді чоловічих імен, обслуговують 351, або 3,9% носіїв. 89,2% від усіх багатокомпонентних імен належить подвійним онімам, тобто таким, що утворені з двох повних самостійних імен однієї категорії [8, с. 52], наприклад: *Béla-Sándor*, *Iaroslav-Zdenek*, *Ferencz-Iozsef*, *Sandor-Vilmos*, *Ласло-Янош*, *Юрій-Даніель* та ін. Досліджуючи функціонування багатокомпонентних онімів у іменнику Ужгорода протягом ХХ ст. спостерігаємо своєрідну динаміку. Формування і активне використання двокомпонентних імен тривало до 1945 р.: у I-му хронологічному зрізі (1900–1920 рр.) функціонувало 94 імені, у II-му (1925–1935 рр.) – 96, у III-му (1940–1945 рр.) зафіксована найбільша кількість – 107 імен (див. графік 1).

Трикомпонентні антропоніми використовувалися ужгородцями до 1940 р. Їхня кількість значно менша: у I-му зрізі зафіксовано всього 22 імені, у II-му – 8, у III-му – всього 7. Два чотириконтентні оніми зафіксовані тільки у 1940 р.

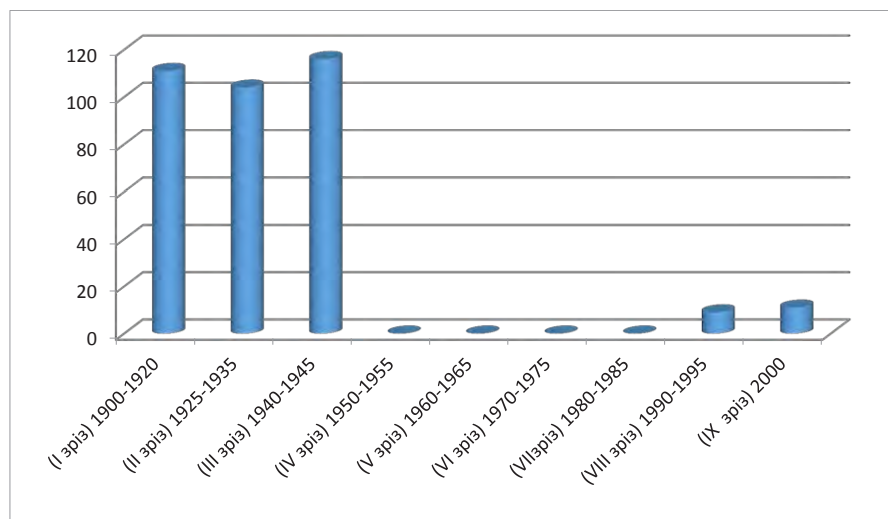
Популярність багатокомпонентних антропонімів у першій половині ХХ ст. підтверджує ще й той факт, що не всі з них були разового вжитку, тобто не всі перебували у групі рідковживаних. 32 оніми (10,2% від усіх багатокомпонентних) функціонували у групі маловживаних, оскільки мали трьох носіїв: *Béla-Sándor* (1900, 1905, 1910), *Ласло-Янош* (1940), *Zoltan-Iozsef* (1920, 1925, 1940), *Iozsef-Sandor* (1915, 1920, 1940), та по два носіїв: *Андраш-Іштван* (1940), *Антал-Ференц* (1905, 1915), *Béla-Istvan* (1905, 1920), *Bela-Zoltan* (1930, 1940), *Viktor-Ian* (1925), *Laszlo-Istvan* (1920, 1940), *Lászlo-Zoltán* (1910), *Vladimir-Roman* (1935), *Габор-Йозеф* (1940), *Дьордь-Міклош* (1940), *Zoltán-Géza* (1910), *Zoltán-Gyula* (1910, 1940), *Iosef-Stepan* (1925, 1940), *Karel-Iosef* (1925), *Карл-Олександр* (1940, 1995), *Lajos-István* (1905, 1940), *Mikulas-Ian* (1935, 1940), *Milan-Frantisek* (1925), *Sandor-Mihaly* (1915, 1920), *Sandor-Laszlo* (1920, 1940), *Олександр-Стефан* (1940, 1945), *Tibor-Ladislav* (1930, 1940), *Тиводар-Ласло* (1940), *Ferencz-Iozsef* (1915), *Frantisek-Ladislav* (1935), *Yanos-Imre* (1915, 1940), *György-Iozsef* (1920, 1940), *István-László* (1910, 1940).

З 1950 до 1995 рр. у іменнику міста не зафіксовано жодного подвійного імені, а потрійні зовсім припинили своє функціонування. Традиція надавати дитині такі імена була перервана, коли Закарпаття увійшло до складу СРСР. Помітне відновлення цього звичаю розпочалося з 1995 р., тут зафіксовано 9 онімів: *Кароль-Шандор*, *Джеймс-Іван*, *Джовані-Філіпо*, *Зорян-Олександр*, *Кирило-Євгеній*, *Кріс-*

тиан-Арсеній, *Крістіан-Іштван*, *Роберт-Давид*, *Юрій-Олександр*. У 2000 р. кількість таких імен збільшується до 11: *Августин-Дмитро*, *Вільгельм-Віктор*, *Владимір-Даніель*, *Дмитро-Ілля*, *Ерене-Лайла*, *Іоан-Артур*, *Микола-Мирслав*, *Роман-Даніель*, *Станіслав-Ян*, *Юліан-Ілля*, *Юрій-Даніель*.

Найпоширенішими компонентами у структурі подвійних і потрійних антропонімів є популярні імена угорського походження, такі як *Arpad*, *Béla*, *Gyula*, *Zoltán*. У складній конструкції вони записані на першому місці. У наших матеріалах зафіксовано 5 багатокомпонентних особових імен з антропонімним компонентом *Arpad*: *Arpad-Bela* (1900), *Arpad-Габор* (1940), *Arpad-Дьордь* (1940), *Arpad-Ласло* (1940), *Arpad-Олександр* (1945); 13 фіксацій зі складовою частиною *Béla*: *Béla-Sándor* (1900, 1905, 1910), *Béla-Istvan* (1905, 1920), *Béla-József* (1910), *Béla-Péter* (1910), *Bela-Zoltan* (1930, 1940), *Bela-Антал* (1940), *Bela-Геїза* (1940), *Бела-Янош* (1940), *Béla-Endre-Aladár* (1905); 13 випадків з іменем *Zoltán*: *Zoltan-Béla-Arpád* (1905), *Zoltan-Istvan* (1905), *Zoltan-Antal* (1910), *Zoltán-Géza* (2 випадки у 1910), *Zoltán-Gyula* (1910, 1940), *Zoltán-Kálmán* (1915), *Zoltan-Iozsef* (1920, 1925, 1940), *Zoltan-Emil* (1925), *Zoltan-Augustin* (1935); 4 випадки з іменем *Gyula*/Дюло: *Gynla-Arpád* (1905), *Gyula-György* (1905), *Gyula-Laslo* (1920), *Дюло-Рудольф* (1940).

Крім того, у разі дво- і триім'яності спостерігаємо поєднання християнських імен, серед яких найпоширенішими є компоненти *Андрій*, *Йосиф*/*Йосиф*, *Микола*, *Михайло* і їхні угорські та чеські варіанти *András/Endre, Andrej; Yózsef/Iosef; Miklós/Mikulas; Mihály/Michal*. Слід зауважити, що протягом першої половини ХХ ст. ці імена в різні періоди перебували у групі найуживаніших і широкоживаних, тому і в багатокомпонентних антропонімах вони були також популярними. У наших матеріалах зафіксовано декілька десятків таких поєднань, де вказані імена становлять першу частину подвійного антропоніма: *András-Bela* (1905), *Andrej-Ludvik* (1935), *Ondrej-Michal* (1925), *Андраш-Ласло* (1940), *Андраш-Дежо* (1940), *Андраш-Іштван* (два у 1940), *Міклош-Ендре* (1940), *Андраш-Йосиф-Антал*

Графік 1. Динаміка функціонування двокомпонентних чоловічих імен ужгородців у ХХ ст.

(1940); *Yozesef-Salamon* (1900), *Iozsef-Sandor / Йосиф Шандор* (1915, 1920, 1940), *Iozsef-Istvan-Osrkar* (1920), *Iosef-Ferdinant* (1925), *Iosef-Otto* (1925), *Iosef-Stepan / Йозеф Іштван* (1925, 1940), *Iosef-František* (1935), *Iosef-Georgi* (1935), *Iosef-Ivan* (1935), *Iosef-Petr* (1935), *Йозеф-Ференц* (1940), *Йосеф-Томаш* (1940), *Йосиф-Гамнар-Міклош* (1940), *Йосеф-Лайош* (1940), *Йосиф-Ласло* (1940), *Йосип-Мирослав* (1945), *Йосиф-Павел* (1945); *Miklós-István-Mihaly* (1910), *Mikulas-Ian / Міклош-Янош* (1935, 1940), *Mikulas-Alexandr* (1935), *Mikulas-Antonin-Frantisek* (1935), *Міклош-Ласло* (1940), *Міклош-Ференц* (1940), *Міклош-Арпад* (1940), *Міклош-Ендре* (1940), *Микола-Мирослав* (2000); *Mihály-Yousef* (1910), *Michal-Petr* (1935), *Мігаль-Міклош* (1940), *Мігаль-Пал* (1940), *Михайло-Адальберт* (1945).

У наших матеріалах зафіксовані випадки складних іменувань із слов'янськими онімами *Владислав* (угорський варіант якого *László*, чеський – *Ladislav*) та *Володимир*, де вони становлять першу частину двокомпонентного антропоніма: *Laszlo-Gyorgy* (1905), *Laslo-Ferencz* (1905), *László-András* (1910), *László-Zoltán* (два – у 1920), *Lazslo-Arpad* (1920), *Laszlo-stvan* (1920, 1940), *Ladislav-Karel* (1925), *Ladislav-Zoltan* (1930), *Ladislav-Ian* (1935), *Ladislav-Michal* (1935), *Ласло-Янош* (три – у 1940), *Ласло-Маріан* (1940), *Ласло-Імре* (1940); *Vladimir-Karel* (1920), *Vladimir-Miloslav* (1925), *Vladimir-Roman* (два – у 1935), *Володимир-Федір* (1945), *Владимир-Даніель* (2000).

Популярними також були багатокомпонентні антропоніми з компонентом *Олександр* (угорський варіант *Sándor / Шандор*, чеський – *Alexandr*): *Sandor-Arpád* (1900), *Sandor-Ede-Geza* (1905), *Sandor-Vilmos* (1905), *Sandor-Mihaly* (1915, 1920), *Sandor-Laszlo / Шандор-Ласло* (1915, 1940), *Sandor-Ferencz* (1920), *Alexandr-Dimitriy* (1930), *Alexandr-Pavel* (1935), *Alexandr-Robert* (1935), *Шандор-Гейза* (1940), *Шандор-Йозеф* (1940), *Шандор-Імре* (1940), *Олександр-Стефан / Шандор-Іштван* (1940, 1945).

Серед основних причин функціонування багатокомпонентних онімів у іменнику Ужгорода ми можемо назвати декілька. Не виключено, що використання другого імені зумовлене прагненням батьків здобути для дитини не одного, а декількох захисників. Ця традиція є поширеною у представників римо-католицької та греко-католицької конфесій, а вони є найчисельнішими в Ужгороді у першій половині ХХ ст. Надавати старшому сину батькове ім'я є особливою Закарпаття. Очевидно, ця традиція пояснюється угорським впливом (слов'яни звичайно називали

старших синів за дідом). За нашими дослідженнями, 14,3% новонароджених у 1900 р. хлопчиків отримали ім'я на честь батька [13, с. 771]. Тому ще одна причина функціонування складних імен – бажання, щоб в одному із компонентів звучало саме батькове ім'я. Наведемо приклади таких фіксацій: 26.02.1900 р. *Pasztor Sándor* зареєстрував свого сина подвійним іменем *Sándor-Arpád*; 16.05.1920 р. *Kassai Zoltán* зареєстрував новонародженого іменем *Zoltan-Iozsef*; ужгородець *Petrasovič Mikulaš-Iosef-Alexandr* 17.10.1935 р. зареєстрував свого сина також потрійним іменем *Mikulas-Antonin-Frantisek*. Релігійний фактор є вагомим у виборі імен ужгородців [13, с. 769]. Цілком ймовірно, що один із компонентів вказаних імен дається за церковним календарем на честь святого, в день якого або декілька днів до чи після народилася дитина.

У західному регіоні та інших містах України також спостерігається функціонування складних антропонімів, особливо у першій половині ХХ ст. Зокрема, популярність подвійних антропонімів засвідчена в іменнику Гуцульщини [5, с. 31]. «Польський» чоловічий іменник Луцька також характеризується великою кількістю подвійних імен: з 1900 по 1944 рр. їх отримали 35% від усіх новонароджених [9, с. 43]. Тенденція формування багатокомпонентних імен до 1940-х р. тривала у Львові, а початок другої світової війни спричинив її спад [3, с. 140]. Іменник Тернополя 1940 року характеризується великою кількістю подвійних онімів: 56 для хлопців-українців і 35 для поляків. Та з 1950 до 2000 року кількість таких імен там значно зменшилася [8, с. 173]. Широке використання багатокомпонентних онімів (22%) є особливою рисою лютеранського іменника Кіровограда (Кропивницького) першої половини ХХ ст. [10, с. 12].

Висновки і пропозиції. Отже, функціонування багатокомпонентних антропонімів є поширеним явищем, як для ужгородського іменника, так і для іменників західних регіонів України. Спостерігається й схожа динаміка їхнього використання: активне вживання у першій половині ХХ ст., особливо у 1940-х роках, та довготривала перерва аж до 1995 р. Багатокомпонентні імена суттєво розширили та збагатили загальний чоловічий іменник Ужгорода ХХ ст. У майбутньому об'єктом дослідження може бути структура, динаміка та умовим функціонування багатокомпонентних жіночих імен. Вивчення власних особливих назв, у тому числі й складних, має велике пізнавальне та прикладне значення, адже вони тісно пов'язані з історією, психологією, традиціями та звичаями жителів Ужгорода у ХХ ст.

Список літератури:

1. Белей Л.О. Ім'я дитини в українській родині / Л.О. Белей. – Х.: Фоліо, 2010. – 283 с.
2. Єзерська І.В. Чоловічі та жіночі імена за метриками хрещень Катедрального костелу Львова XVII ст. / І.В. Єзерська // Український історичний журнал. – 2010. – № 2. – С. 202-214.
3. Луньо Л.Є. Багатокомпонентні жіночі імена в іменнику Львова (перша половина ХХ ст.) / Л.Є. Луньо // Мова і суспільство. – Л., 2011. – № 2 – С. 135-143.
4. Никонов В.А. Имя и общество / В.А. Никонов. – М.: Наука, 1974. – 278 с.
5. Павелко С.П. Подвійні та додаткові імена в гуцулів / С.П. Павелко // Записки з ономастики. – Одеса: «Астропринт», 2001. – Вип. 5. – С. 31-35.
6. Пахомова С.М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах / С.М. Пахомова. – Ужгород, 1999. – 246 с.
7. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская. – М., 1988. – 192 с.
8. Свистун Н.О. Динаміка антропонімікону м. Тернополя ХІХ–ХХ ст.: монографія / Н.О. Свистун. – Тернопіль: Крок, 2011. – 320 с.

9. Скорук І.Д. Динаміка антропонімікону м. Луцька в ХХ ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / І.Д. Скорук. – К., 1999. – 180 с.
10. Черноус О.В. Динаміка особових імен м. Кіровограда у ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О.В. Черноус; Нац. авіац. ун-т. – К., 2011. – 20 с.
11. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття: монографія / П.П. Чучка. – Ужгород: ТОВ «Папірус», 2008. – 671 с.
12. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник / П.П. Чучка. – Львів: Світ, 2005. – 702 с.
13. Шоля І.С. Мотиви вибору особових імен ужгородців у другій половині ХХ століття (чоловічі імена) / І.С. Шоля // Записки з ономастики. Збір. наук. праць. – Вип. 18. – Одеса, 2015. – С. 767-775.

Шоля І.С.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Ужгородський торгово-економічний інститут
Київського національного торгово-економічного університету

СТРУКТУРА И ДИНАМИКА МНОГОКОМПОНЕНТНЫХ МУЖСКИХ ИМЕН УЖГОРОДЦЕВ В ХХ ВЕКЕ

Аннотация

В статье рассматривается структура и динамика функционирования мужских многокомпонентных личных имен в антропонимиконе города Ужгорода на протяжении ХХ века. Используются данные метрических книг регистрации актовых записей г. Ужгорода, которые сохраняются в Закарпатском государственном областном архиве. Приводятся примеры наиболее распространенных компонентов двойных и тройных антропонимов, среди которых наиболее употребляемые венгерские, христианские и славянские имена. Называются основные причины функционирования многокомпонентных личных имен в именнике города. Сравняется динамика употребления таких антропонимов в системе имен Ужгорода и западных регионов Украины.

Ключевые слова: система ім'єн (іменник), антропонімікон, многокомпонентные мужские личные имена, динамика именной системы, выбор имени.

Sholia I.S.

SHEE «Uzhhorod National University»,
Uzhhorod Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

THE STRUCTURE AND DYNAMICS OF MULTICOMPONENT MALE NAMES IN UZHGOROD IN THE 20TH CENTURY

Summary

The article studies the structure and dynamics of functioning of multi-component male names in Uzhgorod anthroponymicon during the twentieth century. The data from the registry of births, marriages, and deaths of Uzhhorod stored in the Transcarpathian State Oblast Archive were used. Examples of the most common components of double and triple anthroponyms have been suggested; among them the most common Hungarian, Slavic and Christian names. There have been given major reasons for the functioning of multi-component onyms in the name system of the city. Compared The dynamics of the usage of such anthroponyms in the name systems of Uzhgorod and western regions of Ukraine.

Keywords: name system, anthroponymicon, multi-component personal male names, name system dynamics, name selection.